

Рубашенко М.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ВСТАНОВЛЕННЯ

У найширшому сенсі під колабораціонізмом прийнято розуміти умисну співпрацю з ворогом (окупантом, агресором). Явище колабораціонізму історично зумовлюється зовнішнім втручанням та завжди передбачає наявність збройного конфлікту. І хоча значна частина форм такої співпраці традиційно переслідується за кримінальним правом, саме ж слово «колабораціонізм», як правило, не зустрічається в кримінальному законодавстві держав світу. У цьому аспекті КК України віднедавна є винятковим. Проте шлях до широкої криміналізації колабораціоністської діяльності не був простим, а прийняті законодавчі зміни ще будуть перевірятися практикою та імовірно потребуватимуть корегування.

Передусім варто зазначити, що основні форми колаборації з ворогом охоплювалися низкою статей Особливої частини КК України 2001 р. (зокрема, ст. 111) ще в його первісному вигляді. Однак законодавець з 2014 року не полишав спроб окреслити колабораціоністську діяльність як окреме явище із встановленням кримінальної та/або інших форм юридичної відповідальності за її здійснення. Тому в цій публікації йдеться саме про такий варіант криміналізації, у т.ч. у формі «подвійної криміналізації» (подвійна криміналізація у цьому сенсі означає передбачення в певній статті/частині статті Особливої частини КК діяння, відповідальність за вчинення якого вже встановлена тією чи іншою статтею/частиною статті).

Перша спроба встановлення юридичної відповідальності за колабораціонізм мала місце під час роботи над початковими варіантами проєктів Закону «Про забезпечення прав і свобод

громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у рамках діяльності Верховної Ради України (далі – ВРУ) VII скликання. Один із них (№ 4473, від 17 березня 2014 р.) – визначав колабораційну діяльність у регулюючому акті, однак пропонував некримінальну відповідальність у формі припинення різноманітних соціальних виплат [1]. Інший (№ 4473-1, від 19 березня 2014 р.) – пропонував визначити колабораційну діяльність як окрему форму державної зради з внесенням відповідних змін до ст. 111 КК. Саме другий проєкт став законом, однак в остаточній його редакції положення, які стосувалися колабораціонізму, були виключені [2].

Зі впливом більш як трьох років у 2017 р. можна зафіксувати першу хвилю подібних законопроєктів, ініційованих під час роботи ВРУ VIII скликання: 1) № 7425 (від 20 грудня 2017 р.), 2) № 7426 (від 20 грудня 2017 р.) та 3) № 6170 (від 9 березня 2017 р.) [3]. Один з них пропонував додатково до вже передбачених у КК форм співпраці з ворогом (насамперед, в частині державної зради) запровадити некримінальну відповідальність люстраційного характеру. Інші – так чи інакше передбачали криміналізацію (у т.ч. й подвійну) колабораційної діяльності як в межах уже існуючої статті про державну зраду, так і в окремій статті 111-1 КК.

У ВРУ IX скликання було зареєстровано декілька законопроєктів про криміналізацію колабораційної діяльності. Перший з них – це проєкт № 2549 (від 6 грудня 2019 р.), яким пропонувалося доповнити КК статтю 111-1 і встановити кримінальну відповідальність за колабораціонізм, визначивши його проте, як особливу форму державної зради [4]. У 2021 р. спостерігалась друга хвиля антиколабораціоністських законопроєктів: 1) № 5135 (від 23 лютого 2021 р.), 2) № 5143 (від 24 лютого 2021 р.) і 3) № 5144 (від 24 лютого 2021 р.). Трохи більше року ці законопроєкти залишалися без руху. Готовність до їх розгляду та прийняття дедалі слабшала. Натомість у 2020-2021 рр. велася активна робота з розробки проєкту Закону «Про засади державної політики перехідного періоду» [5], який був зареєстрований у ВРУ 09 серпня 2021 р. (№ 5844) та був спрямований на досягнення цілей реінтеграції тимчасово окупованих (деокупованих) територій та їхніх мешканців, розбудови сталого миру та неповторення окупації [6].

Як наслідок, на науковому та законодавчому рівнях було сформовано негласний обережний консенсус про недоречність (неслушність) розгляду питання про відповідальність за колабораціонізм. Так, 10 червня 2021 р. на рівні комітетів ВРУ в Києві було проведено круглий стіл за широкої участі зацікавлених стейкхолдерів щодо відповідальності за колабораціонізм [7], у ході якого більшість учасників дійшли висновку, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм вже передбачена чинним КК України в достатній мірі, а розширення криміналізації призведе до непропорційного обмеження прав людини та може бути використано як аргумент у ворожій пропаганді. Також 21 січня 2022 р. у Харкові було проведено круглий стіл під головуванням Віцепрем'єр-міністерки І.А. Верещук щодо державної політики перехідного періоду [8], в ході якого учасники відзначили, що розширення та посилення відповідальності за колабораціонізм певною мірою дисонує з цілями деокупації та реінтеграції окупованих територій.

Проте новий віроломний неспровокований виток агресії Російської Федерації проти України, що розпочався вранці 24 лютого 2022 року, змусив законодавців реагувати. Як наслідок, 03 березня 2022 р. ВРУ розглянула проекти №№ 5143 і 5144 та прийняла їх як закони. За своїм змістом прийняті закони передбачають змішані – кримінальні та некримінальні – негативні правові наслідки вчинення форм колабораційної діяльності, вказаних у ст. 111-1 КК.

Проектом № 5144 КК доповнюється статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», якою передбачено кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах, а також застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у разі вчинення їх уповноваженими особами колабораційної діяльності від імені цих юридичних осіб.

Положення проєкту №5143 встановлюють некримінальні за своєю суттю негативні наслідки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК:

а) для фізичної особи, яка вчинила передбачене ст.111-1 КК правопорушення: неможливість бути кандидатом на місцевих виборах, членом виборчих комісій, офіційним спостерігачем та деякими іншими учасниками виборчого процесу; неможливість комплектування законних збройних формувань України такими особами; обмеження в доступі до державної таємниці;

б) для юридичної особи, уповноважена особа якої вчинила передбачене ст.111-1 правопорушення: заборона політичної партії, громадського об'єднання, релігійної організації, благодійної організації, заборона діяльності професійних спілок і громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону.

Незважаючи на те, що підставою для настання негативних некримінальних правових наслідків є засудження відповідної особи за вчинення акту колабораційної діяльності (ст.111-1 КК), вони передбачені не КК, а іншими законами України. Факт засудження (судимості) слугує юридичним фактом, що змінює правовий стан (становище) особи.

(Ця публікація здійснена за підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер проєкту 2021.01/0106))

Список джерел

1. Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях України: проєкт Закону №4473 від 17.03.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50285
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
3. Про захист української державності від проявів колабораціонізму: проєкт Закону №7425 від 20.12.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192; Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду): проєкт Закону № 7426 від 20.12.2017. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

- webproc4_1?pf3511=63193; Про заборону колабораціонізму: проєкт Закону № 6170 від 09.03.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61312
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм): проєкт Закону № 2549 від 06.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568
  5. Про засади державної політики перехідного періоду: проєкт Закону № 5844 від 09.08.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625
  6. Пояснювальна записка до проєкту Закону «Про засади державної політики перехідного періоду» № 5844 від 09.08.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625
  7. Законодавче врегулювання форм відповідальності за колабораціонізм як складової реінтеграційного процесу тимчасово окупованих територій України обговорено під час круглого столу, спільно проведеного двома парламентськими комітетами. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/210038.html
  8. Державна політика в сфері реінтеграції тимчасово окупованих територій України стала предметом обговорення широкого кола експертів. URL: <https://nlu.edu.ua/derzhavna-polityka-v-sferi-reintegracziyi-tymchasovo-okupovanyh-terytorij-ukrayiny-stala-predmetom-obgovorennya-shyrokogo-kola-ekspertiv/>

УДК 341.3/.4/.6+342+343.3/.4

Д 34

Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]:
Д 34 матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 224 с.
ISBN 978-966-918-037-7
DOI: 10.31617/k.kpute.2022-03-18

Матеріали Міжнародного експертного круглого столу «Деокупація. Юридичний фронт», проведеного у Києві 18 березня 2022 р., містять підготовлені колективом учених висновки і рекомендації з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації, притягнення до юридичної відповідальності держави-агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності тощо.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.3/.4/.6+342+343.3/.4

ISBN 978-966-918-037-7

© Кресін О. В. (упоряд. і наук. ред.), 2022
© Державний торговельно-економічний університет, 2022
© Українська асоціація порівняльного правознавства, 2022
© Українська асоціація міжнародного права, 2022
© Асоціація реінтеграції Криму, 2022